

Refleksiv feltarkæologi

Postprocessuel arkæologi i praksis

Om selvkritik og spørgelyst som del af feltpraksis

Om nedbrydning af hierarkier og om forskningsbaseret nødudgravning

– et østjysk indspark

Af ph.d. Claus Kjeld Jensen, museumsinspektør, Kulturhistorisk Museum Randers

I oplægget til dette tema spørger redaktionen, hvor den postprocessuelle arkæologi blev af i udgravnings-sammenhæng? Det korte svar er: Den er i England – subsidiært i Sverige. Men i Danmark er den sværere at finde. Her har feltarkæologi jo traditionelt været håndsky overfor teori. Og 35 års stadig mere raffineret entreprenørarkæologi har virket på refleksionen i felten, som Ajax virker på et snavset gulv.

Teori og praksis

I artiklen "At gøre arkæologi" i Arkæologisk Forum nr. 8, behandler Torsten Madsen blandt andet spørgsmålet om den evigt positivistiske feltarkæologi. Han slår fast, at den måde arkæologiske udgravninger i Danmark anskues på, og den måde de gribes an på, bundes i en positivistisk forskningstradition, og skriver: "*Det virker paradoksalt, at arkæologer, som i dag ikke vil synes om at blive betegnet positiver, accepterer at gennemføre udgravninger ud fra principper, som har sine rødder i den positivistiske realisme*" (Madsen 2003:13). Og her træder han på en meget øm tå, som redaktionen af Arkæologisk Forum med dette tema altså vælger at trampe videre på. For der er jo ingen tvivl om, at såvel Kulturarvsstyrelsen i sine retningslinjer som de gravende museer i deres praksis langt hen ad vejen arbejder ud fra en forholdsvis snæver, positivistisk anskuelse af den arkæologiske udgravning.

Lidt groft kunne man måske hævde, at de (få), der har arbejdet med arkæologisk teori i Danmark, ikke har brugt meget af deres tid i felten, ligesom de, der har arbejdet i felten, ikke har brugt meget tid på arkæologisk teori. Med andre ord: Det bør ikke overraske, hvis postprocessualismen ikke har smittet meget af på feltarkæologien – det har hverken marxismen eller strukturalismen heller. Men så alligevel: Til forskel fra så mange andre teoretiske positioner har postprocessualismen

faktisk besvangret feltarkæologien. Barnet, der kom ud af det, hedder "Refleksiv Feltarkæologi". Og kigger man nøjere efter, er der trods alt flere elementer herfra, der allerede spiller en rolle i dansk feltarkæologi.

Konstruktion kontra destruktion

Begrebet "refleksiv feltarkæologi", der igennem det sidste årti har været anvendt i angelsaksisk arkæologi og det sidste halve årti i svensk ligeså, dækker over en række forskellige processer, angrebsvinkler og arbejdsgange i den arkæologiske feltpraksis. Læser man artikler, der publiceres under denne overskrift, kan det måske være svært at se den røde tråd. For der er langt fra Hodders forskningsgravning i Çatalhöyük til nødudgravningerne forud for Tunnelbanen i Malmö. Men grundlæggende er opfattelsen postprocessuel: at udgravningen ikke bare er en dogmatisk registrering af et stykke kildemateriale, der destrueres under undersøgelsen, men snarere konstruktionen af viden. Adrian Chadwick har formuleret det sådan:

"Archaeological work involves active, creative and interpretative practices constituting both theory and data, and excavation is a process of transformation, rather than destruction" (Chadwick 2003:105).

Modsætningen til den positivistiske opfattelse af den arkæologiske udgravning er klar. Her er

udgravning og forskning ikke to forskellige ting. Men udgravningen *er* forskning. Udbyttet af en udgravning er i sig selv et forskningsresultat, fremkommet ved analyse og fortolkning. Og ligegyldigt hvor omhyggeligt en flade er afrenset, ligegyldigt hvor præcist fladen er tegnet og ligegyldigt hvor mange tidligere og nuværende professorer og andre autoriteter, der har betegnet et lignende anlægsmønster som "et hus", så er og bliver "huset" en konstruktion – en tolkning, der bør stå til debat.

Derfor er et væsentligt aspekt af den reflektive feltarkæologi et ønske om dels at dokumentere tolkningsprocessen og dels at stimulere og systematisere diskussioner i denne tolkningsproces. Og samtidig anlægge et helhedssyn på udgravningen, hvor de forskellige "eksperter" (f.eks. pollenanalytikere, makrofossilanalytikere, slidsforskningsanalytikere etc.) inddrages tidligt i undersøgelsen, så diskussioner om prøveudtagning, udgravningsmetode og tolkninger foregår i en tværfaglig gruppe. På den måde søges skellet mellem udgravning og efterbearbejdning udvisket. De praktiske midler kan virke banale: Konsekvente dagbogsoptegnelser fra samtlige deltagere i udgravningen; At inddrage hele udgravningsholdet i tolkningsprocessen; At få de enkelte udgravere til at reflektere over deres eget bidrag til undersøgelsen, og ikke bare grave sig ned i den affaldsgrube, de tilfældigvis af en overordnet er placeret i; At være åbne for "offentlighedens" spørgsmål til feltarbejdet. Og i øvrigt at nedbryde de traditionelle hierarkier og sætte spørgsmålstejn ved hævdundne tolkninger og metoder. Et par gode introduktioner til begrebet fås i Hodder 2000 og Berggren & Burström 2002.

Selvkritik og metodediskussion

Hvis man accepterer, at udgravningen er forskning og konstruktion af viden, og at der ligger et stort element af tolkning i udgravningssituationen, bliver det også klart, at diskussion af metoder, prioriteringer og tolkninger bliver en væsentlig del af udgravningen. Og dermed gør den reflektive feltarkæologi op med faste metoder for undersøgelse af bestemte typer anlæg og gør direkte front mod tendensen fra 35 års positivistisk nød-arkæologi. Hvor der jo netop har udviklet sig en stribe "rigtige" måder at udgrave enkeltgravshøje,

romertidslandsbyer og vikingegrave på. Kan man dem ikke udenad, kan man finde dem i Arkæologisk Felthåndbog. Standardmetoder har den fordel i nødudgravningssammenhæng, at de er lette at beregne og godkende budgetter på. Men faren er jo, at hvis vi bliver ved med at undersøge jernalderbopladsler på samme måde, som vi plejer, får vi med stor sandsynlighed også de samme svar. Hvis udgravningen skal være forskning og ikke bare håndværk, så kommer man ikke udenom et opgør med standardmetoderne. Jan Apel har i sit bidrag til "Reflexiv fältarkeologi?" behandlet dette problem.

"Om vi på allvar vill att uppdragsarkeologin skal vara forskning är det helt enkelt bra att ha en vetenskapssyn och en metodologi som tvingar oss att hele tiden söka vidare och omvärdera de resultat som kontinuerligt kommer fram vid fältundersökningarna. Det primäre målet med forskning, i motsats till ett hantverk är ju inte att på bästa möjliga sätt lösa praktiska problem. Det är snarare forskarens roll att ständigt problematisera det som är så självklart att det anses vara naturligt. Det är ibland en obekvämlig roll att inta eftersom den inte ger oss den ontologiska trygghet i tillvaron som hantverkarens rutin och yrkesskicklighet ger honom eller henne, uten snarare motsatsen." (Apel 2002:121).

Apel reflekterer også over, om der vil være en tendens til, at de yngste og mest uerfarne vil være mest tilbøjelige til at sætte spørgsmålstejn ved hævdundne tolkninger og metoder. Når man først er indskolet i en bestemt udgravningsmetode, er det bekvemt og naturligt at forlade sig på rutinen og undgå forandringer. Men som Apel påpeger, vil man altid være nødt til at have et vist kendskab til et fag, før man med vægt kan kritisere det. Kunsten er at skabe et klima, hvor forandring og fornyelse er en selvfølge, selv for erfarne feltarkæologer (Apel 2002:121).

I det hele taget er der god grund til at diskutere, hvad vi graver, hvorfor og hvordan vi gør, som vi gør. Morten Steineke har udtrykt det således:

"Ofta bliver andelen dokumenterade anläggningar ett sätt att mäta om en arkeologisk undersökning blivit lyckad eller inte. Lyckad, för vem? Har man

variet en sämre arkeolog om man gräver 35% utifrån förutbestämda problemformuleringar, än om man undersöker 458 stolphål, och ingenting annat, för att kunna presentera en undersökt andel på 83%?" (Steinecke 2002:115).

Was ein rechter Winkel ist, bestimmt der Grabungsleiter

Et meget væsentligt aspekt af den refleksive feltarkæologi er de enkelte udgraveres relation til udgravningen og herunder nedbrydningen af de traditionelle hierarkier i udgravningssituationen. Overskriften til dette afsnit har jeg fået af en god kollega, der har sin arkæologiske uddannelse fra et stort land syd for Jylland, og den er selvfølgelig en spidsformulering og en overdrivelse. Men man kommer ikke udenom, at der er en selvforstærkende tendens i den "mesterlære", der hersker på museernes udgravninger. Det opfattes som vigtigt ikke alene at kunne holde rigtigt på en skovl, men også at kunne genkende et "hus", når man ser et, at kunne datere husene på deres form i fladen og at vide, hvordan man graver dette hus på den rigtige måde. Alt sammen ud fra et sæt af vedtagne normer, der gælder, om ikke over hele landet, så i hvert fald på det pågældende museum. En sådan tradition giver ikke store muligheder for at være kritisk overfor metoder og tolkninger. Desuden er der i dag indbygget et fastlåst "ejerskab" til udgravningens "resultater", hvor udgravningslederen har hele publikationsretten. Men i virkeligheden "stjæler" udgravningslederen jo her både ideer og resultater fra udgravningsholdet. Det er min overbevisning, at man kunne fremme de enkelte udgraveres lyst til at deltage i diskussioner og tolkninger, hvis udgravningsberetning og publikation af fundet var et fælles anliggende. Som et minimum kan man starte med at kreditere den enkelte udgraver, når man fremlægger den grav eller det hus, hun har undersøgt og tolket. Og er der udgraver, der får en god idé undervejs i udgravningen, ville det måske fremme publikationshastigheden, om vedkommende fik lov at publicere sin idé i stedet for at udgravningslederen hårdhændet sidder på hele materialet.

Teori i praksis

Den refleksive feltarkæologis væsentligste betydning er måske, at den forsøger at bygge bro over gabet mellem postprocessuel teori og feltarkæologi. Og

så er den så jordnær, at den umiddelbart angiver teknikker, der kan bruges i felten. Det er ikke højfilosofiske teorier om, at al ting flyder, vi har brug for på en udgravning – men konkrete eksempler på, hvordan man udfordrer sig selv og hinanden til at stille nye spørgsmål – og dermed få nye svar – til materialet. Hvis jeg kort skulle sammenfatte nogle af de konkrete ting, jeg selv har forsøgt at arbejde med i felten de seneste år, kunne det være:

- Udgravninger er altid forskning – ikke håndværk.
- Hierarkierne skal nedbrydes så vidt muligt. Der skal selvfølgelig være en beretningsansvarlig, der har autoritet nok til at indsamle de oplysninger, der er brug for til at belyse problemkomplekserne på udgravningen, men der skal skabes større rum for diskussion.
- Det rum skabes: Ved at spørge. Ved at lægge op til debat af anlæg. Ved at give hver enkelt ansvar for udførlige notater, der både rummer målbare data og alle andre slags refleksioner (dagbog og daglig anlægsbeskrivelse, ikke i et skema med plads til 5 liniers jordnuancebeskrivelse). Ved at kigge på mange flere udgravninger – tage på besøg. Ved at give publikationsmulighederne til de, der har en god idé.
- Plads til formidling og møde med ikke-arkæologer: At lade alle udgraver vise besøgende rundt på udgravningen og tålmodigt lytte til besøgendes forslag til tolkning.
- At betragte en udgravning som et fælles projekt, hvor også beretning og publikationer kan skrives af flere – og æren for de nye, spændende resultater kan deles af flere.

Mange af disse elementer forekommer naturligvis allerede på mange danske udgravninger. Men for at feltarkæologien for alvor kan blive reflektiv, er der først og fremmest brug for at grundindstillingen til udgravninger ændres. Her har Kulturarvsstyrelsen et ansvar. De skal:

- Lægge vægt på udgravning som forskning.
- Tilskynde til og acceptere nye metoder.
- Ændre beretningsskabelonen og gøre op med at udgravninger kun skal rumme positivistiske elementer for at være "gode".

- Være sparringspartner for faglige diskussioner med de gravende museer – eventuelt ved at begynde at bruge Det Arkæologiske Råd.

Men hovedpointen er, at med mindre udgravninger angribes som forskning er de spild af penge. Det betyder selvfølgelig, at udgravninger skal udføres af veluddannede, højt kvalificerede personer. Med Chadwicks ord:

”Any moves towards more dynamic and interpretative methodologies must inevitably seek to deconstruct many of the traditional hierarchies encountered on the fieldwork projects, and involve considerable changes in how projects are staffed and managed [...]. Excavators must be treated as well-educated and/or experienced and multi-skilled specialists, and they must be paid and led accordingly well.” (Chadwich 2003:215).

Tak

Tak til Christoph Briese for henvisning til det tyske bon mot, tak til Mille Gabriel og Jette Rostock for kommentarer til artiklen og tak til Mette Bjerrum Jensen for kommentarer og mange diskussioner af emnet.

Litteratur

Apel, J. 2002

Självreflektion och rationalism – en relationell fältarkeologi.

I: Berggren & Burström (red.) 2002, s. 121-128.

Berggren, Å. & M. Burström (red.) 2002

Reflexiv fältarkeologi. Återsken av ett seminarium. Riksantikvarieämbetet & Malmö Kulturmiljö 2002.

Chadwick, A. 2003

Post-processualism, professionalization and archaeological methodologies. Towards reflective and radical practice.

Archaeological Dialogues 10 (1), s. 97-117.

Hodder, I. (red.) 2000

Towards reflexive method in archaeology. The example at Catalhöyük, by Members of the Catalhöyük teams, Oxford 2000.

Madsen, T. 2003

At gøre arkæologi. Refleksioner over udgravningen som videnskabelig praksis.

Arkæologisk Forum nr. 8, s. 12-20.

Steinecke, Morten 2002

”...det kanske finns någon som är intresserad av denne typ av anläggningar så jag dokumenterade den ändå”.

I: Berggren & Burström (red.) 2002, s.110-116.